

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПОПОВИЧ ТЕРЕЗІЯ ПЕТРІВНА

УДК 340 (437.1/2)/(437.6)

**ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ У ДЕРЖАВАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
ЄВРОПИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Лемак Василь Васильович,

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», завідувач кафедри теорії та історії держави і права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор

Кельман Михайло Степанович,

Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри теорії та філософії права

кандидат юридичних наук, доцент

Лук'янов Дмитро Васильович,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри теорії держави і права

Захист відбудеться «27» листопада 2015 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових стрільців, 14, зал засідань юридичного факультету, ауд. Г-409.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий «26» жовтня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.О. Семків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Державно-правові процеси в Україні після лютого 2014 р. зумовлюють зосередження уваги правової науки на проблемах відновлення і зміцнення інститутів демократії. Більшість вимог суспільства в ході революційних подій грудня 2013 – лютого 2014 р. були пов'язані з необхідністю залучення правових механізмів демократії – таких як вільні вибори, незалежне й ефективне правосуддя, побудова збалансованої публічної влади, забезпечення її підконтрольності та прозорого характеру.

У ході підготовки і першого етапу впровадження конституційної реформи в Україні в різних напрямках (щодо децентралізації, щодо удосконалення правосуддя тощо) також постало питання змісту й технології реформи відповідних інститутів демократії, надання їм консолідованого й ефективного характеру. Вже перші кроки в реформуванні різних сегментів публічної влади виявили низку проблем, розв'язання яких потребує врахування досвіду держав Центральної Європи. Набуття цими державами членства Європейського Союзу з 1 травня 2004 р. стало підтвердженням якості проведених реформ, у тому числі й щодо стабільного функціонування основних демократичних інститутів. Вимога забезпечення стандартів правової демократичної держави є однією з ключових для держав-кандидатів на вступ до ЄС. Із врахуванням асоційованого членства України в ЄС, з'ясування на теоретичному рівні відповідного досвіду таких держав диктується також і державно-правовою практикою.

Таким чином, актуальність теми дослідження мотивується такими аргументами.

1. Демократія як феномен змінюється у сучасному глобальному світі, проявляючи нові механізми, у зв'язку з чим правові засоби її здійснення потребують удосконалення. Глобалізація впливає на демократію, роблячи її більш динамічною, з одного боку, а з іншого, імплементуючи в її механізми новітні технології. Правовий інструментарій демократії в умовах верховенства права потребує наукового вивчення у контексті його можливого застосування в Україні. Зміст демократії в сучасних умовах значною мірою вимагає переосмислення, що виступає пріоритетним завданням теоретико-правової науки.

2. Цінним і своєчасним у цьому відношенні виступає досвід тих держав, які в кінці 1980-х – на початку 1990-х років через використання правових засобів відновили демократію, а в період напередодні вступу до Європейського Союзу – істотно модернізували її основні інститути. Дослідження емпіричного масиву, пов'язаного з реформуванням демократичних інститутів, є актуальним як з огляду на загальні підходи (концепцію, послідовність, засоби реформи), так і з огляду на окремі конкретні зразки регулювання чи втілення тих чи інших інститутів.

3. Актуальність дослідження диктується потребою в удосконаленні (чи фактичному відновленні) низки основних інститутів демократії в Україні. Початок конституційної реформи в

Україні зумовлює інтерес до всього спектру відповідних аспектів змісту й технології відповідних реформ у державах Центральної Європи.

Українська правова наука має певні здобутки щодо наукового осмислення демократії як правового феномена, а також досвіду її відновлення й удосконалення через правові реформи, що можуть слугувати доктринальним підґрунтям для ефективного проведення реформ у даній сфері. У цьому контексті необхідно зазначити тих учених-правознавців з України та інших країн, які розробили сучасну доктрину демократії, зокрема: М.І. Козюбру, А.М. Колодія, О.Є. Кутафіна, Л.А. Луць, О.В. Малько, М.І. Матузова, В.С. Нерсисянца, О.В. Петришина, В.С. Петрова, А.С. Піголкіна, В.Ф. Погорілка, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, О.В. Скрипнюка, Б.О. Страшуна, В.Я. Тація, Ю.М. Тодику, М.В. Цвіка тощо. Особливої уваги заслуговують праці вчених-юристів, які займаються дослідженням теоретичних, конституційних та порівняльно-правових засад демократії: С.К. Бостана, Е.П. Григоніса, О.І. Денисова, О.І. Зазнаєва, М.О. Кулькова, В.В. Лемака, І.В. Процюка, Л.Р. Симонішвілі, В. В. Сухоноса, О.В. Харченко, В.М. Шаповала тощо.

Проте теоретичні та порівняльно-правові засади здійснення демократії потребують подальшого дослідження з урахуванням нових правових реалій в Україні та в державах Центральної Європи.

Аналіз фахової літератури за напрямом дозволяє зробити висновок про відсутність спеціального дослідження правових засобів здійснення демократії у державах Центральної Європи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема роботи відповідає Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки, схваленими постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 року №14-10. Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права ДВНЗ «Ужгородський національний університет» й відповідає кафедральній комплексній темі наукового дослідження «Правова реформа в Україні та державах Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є комплексний науковий аналіз правових засобів здійснення демократії у державах Центральної Європи в контексті необхідності реформування її інститутів в Україні.

Для досягнення такої мети у дисертації вирішувалися наступні наукові завдання:

- 1) з'ясування основних підходів до розуміння державного режиму у правовій науці, розкриття змісту демократії та її корегування в умовах глобалізації;
- 2) виявлення правових механізмів відновлення демократії у державах Центральної Європи в період після демократичних революцій у кінці 1980-х - 1990-і роки;
- 3) з'ясування системи міжнародних, наднаціональних (європейських) і національних конституційних засобів забезпечення демократії, виявлення співвідношення між ними;

4) дослідження сегментації влади через розкриття правових засобів «механізму стримувань і противаг» у державах Центральної Європи;

5) аналіз основних засобів забезпечення незалежності правосуддя у державах Центральної Європи, його ролі як гаранта демократичного конституційного ладу; з'ясування місця Європейського Суду з прав людини в механізмі захисту прав людини;

6) розкриття змісту реформи публічного управління, спрямованої на досягнення децентралізації публічної влади в державах Центральної Європи.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з правовими засобами здійснення демократії в державах Центральної Європи.

Предметом дослідження є інституційно-правові відносини демократії у державах Центральної Європи в контексті необхідності зміцнення демократичних інститутів в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить комплекс методів наукового пізнання, які властиві правовій науці загалом і теорії держави і права зокрема. Для розв'язання наукового завдання використовуються загально-філософські підходи, загальнонаукові та спеціально-юридичні методи дослідження. При дослідженні процесу відновлення та генезису інститутів демократії у кінці 1980-х – на початку 1990-х років у державах Центральної Європи використовувався історико-порівняльний метод (розділ 2); при розгляді особливостей окремих інститутів демократії на національному рівні (розділ 3) широко використано формально-юридичний та порівняльно-правовий методи; при аналізі окремих владних інститутів та інституційних владних систем національних держав був застосований інституційний метод дослідження. Системний підхід надав змоги всебічно дослідити розвиток та особливості застосування правових засобів здійснення демократії у державах Центральної Європи.

Теоретичним підґрунтям роботи є наукові праці зарубіжних і вітчизняних фахівців у галузі теорії держави і права, конституційного права, науки європейського права. Емпіричну базу дослідження становлять конституційні та інші нормативні акти держав Центральної Європи, судова практика, довідкова література, аналітичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній загальній теорії держави і права комплексним монографічним дослідженням правових засобів здійснення демократії у державах Центральної Європи, їх специфіки в окремих національних правопорядках та виявлення тенденцій розвитку.

Наукова новизна одержаних результатів виражена в положеннях і висновках, які виносяться на захист:

уперше одержано:

- обґрунтування поняття державного режиму в юридичній площині як ступеня участі державно-організованого суспільства в здійсненні публічної влади та забезпеченні своїх

фундаментальних цінностей, а демократії – як аспекту розуміння держави верховенства права, яка передбачає, принаймні, безпосередню дію прав людини, суверенітет народу, що здійснюється через консенсуальні механізми, та незалежне правосуддя;

- порівняльно-правовий аналіз генезису демократії у державах Центральної Європи, у тому числі з'ясування послідовності цього процесу, розкриття основних правових засобів відновлення демократії у ході демократичних революцій та в перші роки після них; зроблені висновки щодо важливості реформи конституції та інструменту законодавчої діяльності для відновлення демократичних інститутів (вільних виборів, підконтрольності виконавчої влади, незалежного правосуддя);

- знання про проблеми конституювання та удосконалення демократії в окремих державах Центральної Європи, вплив наднаціональних інститутів на їх розв'язання;

удосконалено:

- знання про вплив глобалізації на характер і сутність демократії, що здійснюється на рівні національної держави; зроблено висновок про лінії впливу глобалізації на розуміння демократії та механізми її здійснення, зокрема, щодо розширення консенсуальних механізмів прийняття рішень, залучення міжнародних та наднаціональних (європейських) засобів здійснення демократії;

- знання про міжнародні, наднаціональні (європейські) та конституційні нормативні засоби закріплення основних прав і свобод людини;

- знання про засоби забезпечення незалежності правосуддя у державах Центральної Європи; знання щодо ролі Європейського Суду з прав людини у функціонуванні демократичних механізмів;

- знання про механізм сегментації публічної влади на національному рівні та реформу в напрямі децентралізації, про правові засоби проведення суспільних змін у відповідних напрямках;

дістало подальшого розвитку:

- вивчення впливу інститутів Європейського Союзу на підвищення дієвості демократичних інститутів держав Центральної Європи в умовах їх підготовки до вступу в ЄС та взаємодію з ними після набуття членства;

- знання про роль політичних партій у механізмі демократії;

- знання про специфіку функціонування демократичних інститутів в Угорщині, запроваджених внаслідок конституційної реформи 2011 р. на тлі досвіду інших держав Центральної Європи.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості визначення вітчизняною правовою наукою завдань щодо удосконалення демократичних інститутів в Україні, надання їм стабільного розвитку шляхом проведення реформ на основі врахування результатів дослідження відповідного досвіду інших держав Центральної Європи.

Сформульовані в дисертації теоретичні положення і висновки можуть бути використані у науково-дослідницькій сфері для подальших теоретичних і порівняльно-правових досліджень демократії. У правотворчій сфері результати дослідження можуть бути застосовані для розробки механізму реформ у напрямі удосконалення демократичних інститутів в Україні в таких напрямках, зокрема, як посилення незалежності правосуддя та децентралізація публічної влади.

У навчальній сфері у процесі підготовки фахівців у юридичних навчальних закладах положення і висновки дисертації можуть знайти втілення під час читання навчальних дисциплін з теорії держави і права, історії держави і права зарубіжних країн, порівняльного правознавства, конституційного права зарубіжних країн, підготовки відповідних курсів лекцій, підручників та навчальних посібників.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» та були апробовані на таких наукових конференціях: науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ» «Актуальні проблеми правової реформи в Україні: європейський та вітчизняний досвід» (м. Ужгород, травень 2009 року); науковій конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ», присвяченій до дня юриста 8 жовтня 2009 року (м. Ужгород, 8 жовтня 2009 року); міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 21-22 травня 2010 року); міжнародній науково-практичній конференції «Державно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини: міжнародні стандарти публічного управління та український досвід» (м. Ужгород, 20-21 грудня 2013 року); I Міжнародній науково – практичній конференції студентів та молодих учених «Травневий з'їзд молодих правознавців» (м. Ужгород, 16 – 18 травня 2014 року); II Міжнародній науково – практичній конференції «Травневий конгрес правознавців» (м. Ужгород, 15 – 17 травня 2015 року).

Результати дослідження використовувалися автором при розробці навчальних програм та методичних рекомендацій, читанні лекцій та проведенні занять з навчальної дисципліни «Теорія держави і права», «Філософія права» в Ужгородському національному університеті.

Особистий внесок здобувача в одержання наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертаційне дослідження виконано самостійно, всі сформульовані в ньому положення й висновки обґрунтовано на підставі власних досліджень автора.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 5 наукових статей у фахових виданнях, у тому числі 1 статтю – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, а також 6 тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, поділених на одинадцять підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок, з них 196 сторінок – основний текст. Список використаних джерел містить 203 найменування на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **«Вступі»** обґрунтовано актуальність і потребу проведення даного дослідження, визначено його об'єкт і предмет, сформульовано мету, завдання, розкрито ступінь наукової розробки проблеми, вказано на новизну теми, викладено основні положення, що виносяться на захист, окреслено джерельну базу та методологію дослідження, розкрито науково-теоретичне і практичне значення результатів роботи, їх втілення у практику, зв'язок роботи з науковими напрямами досліджень, наведено форми апробації та наявну кількість публікацій автора з проблеми дослідження.

У **розділі 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження правових засобів здійснення демократії у державах Центральної Європи»** розкрито методологію дисертаційної роботи, теорію і практику державного режиму та, зокрема, демократії в умовах глобалізації. Він складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Державний режим як категорія правової науки»* подано результати аналітичного огляду наявних підходів у вітчизняній та зарубіжній науці до проблеми та їх оцінку.

На основі аналізу значної кількості наявних підходів та їх практичної результативності автор висуває і обґрунтовує твердження, що державний режим в юридичній площині означає ступінь участі державно-організованого суспільства в здійсненні публічної влади та забезпеченні фундаментальних цінностей. На його думку, державний режим як поняття означає не стільки сукупність методів і засобів здійснення публічної влади в суспільстві, скільки здійснення цієї влади самим суспільством.

У свою чергу, дисертант вказує, що основними складовими поняття «державного режиму» слід вважати такі: 1) роль і значимість прав людини для державно-організованого суспільства; 2) ступінь народовладдя (участі народу в здійсненні публічної влади) на загальнодержавному рівні та територіальній громади – на місцевому рівні; 3) ступінь правового забезпечення плюралізму (урізноманітнення) або навпаки – уніфікації ідеологічної, економічної та політичної систем суспільства; 4) ступінь незалежності та ефективності правосуддя.

У *підрозділі 1.2. «Новий зміст демократії в умовах глобалізації»* автор доводить, що сучасна національна держава (державно організоване суспільство) з самого початку органічно означала залучення первинних демократичних механізмів. Уже в 1789 р. у Декларації прав людини і громадянина Франції сутність нової держави пов'язувалася з ідеями, які і на сьогодні виступають основою демократії. Водночас впродовж більше двох століть демократія істотно змінила свій зміст і характер.

З урахуванням існуючих правових і політичних доктрин, автор вказує, що демократія – це такий аспект розуміння держави, заснованої на принципі верховенства права, який передбачає,

принаймні, безпосередню дію прав людини, суверенітет народу, що здійснюється через консенсуальні механізми, та незалежне правосуддя.

Сучасній демократичній державі притаманні наступні юридичні характеристики: 1) верховенство права; 2) народний суверенітет; 3) правові гарантії та механізми знаходження консенсусу в суспільстві; 4) ефективний механізм захисту і відновлення порушених прав людини, в основі якого – незалежне правосуддя; 5) правові основи для ідеологічного, економічного і політичного плюралізму; 6) розосередженість (сегментація) публічної влади; 7) відкритість (транспарентність) публічної влади; 8) поєднання з механізмами соціальної держави.

Автор стверджує, що в сучасних умовах визначальною сутністю світу виступає процес глобалізації, котрий істотно впливає на поширення і зміст демократії. Розширення комунікаційних можливостей, а пізніше Інтернет-мережі, істотно трансформувало організаційні можливості сучасної демократії.

У підрозділі 1.3. «*Ступінь наукової розробки і методологія дослідження*» автор систематизує праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблеми. Ним робиться висновок про серйозні здобутки у дослідженні державного режиму як категорії правової науки, процесу конституювання демократії в державах Центральної Європи, що, водночас, не применшує актуальності даного дослідження. По-перше, більша частина наукових досліджень з відповідним предметом дослідження відображає перші десятиліття після початку демократичних перетворень у державах Центральної і Південно-Східної Європи і за минулий з того часу період відбулися значні зміни. Передовсім, такі зміни пов'язані з набуттям цими державами членства в Європейському Союзі (1 травня 2004 р.). По-друге, події 2013 – 2014 р. в Україні звертають увагу на проблеми правових засобів відновлення демократичних інститутів, надання їм стабільного розвитку, роблять їх вивчення пріоритетними для правової науки.

Методологія дослідження включає сукупність методів, які найбільш оптимально дозволяють досягти поставленої мети.

У розділі 2 «**Правові механізми відновлення демократичних інститутів у державах Центральної Європи (кінець 1980 – 1990-і роки)**», який складається з трьох підрозділів, досліджується процес генезису демократії у вказаний період.

У підрозділі 2.1 «*Правові засоби відновлення демократії у Польщі*» аналізуються основні організаційні та законодавчі заходи щодо відновлення й повноцінного функціонування демократичних інститутів у цій державі. Автор обґрунтовує, що основним організаційним заходом у цьому відношенні стали переговори в рамках «круглого столу» за участю «Солідарності», уряду та Костьолу, що відбувалися з 6 лютого до 5 квітня 1989 року, результати яких передбачали вироблення сценарію з чотирьохрічним перехідним періодом.

Реалізація вказаної угоди була закріплена на конституційному рівні. Перш за все, законом «Про внесення змін до Конституції Польської Народної Республіки» 7 квітня 1989 р. було створено двопалатний польський парламент, що складався з Сейму та Сенату, закріплено депутатську недоторканість, засновано інститут президента. Істотні зрушення у конституційно-правовому статусі президента відбулися з прийняттям Закону про внесення змін до Конституції Польщі від 27 вересня 1990 р., норми якого закріпили прямий спосіб виборів глави держави.

Ще одним важливим кроком стало схвалення Конституційного закону про порядок підготовки та прийняття Конституції Польської Республіки від 23 квітня 1992 року, положення якого закріпили процедуру розробки та затвердження майбутньої Конституції. Конституційний процес у такий спосіб було впорядковано на рівні окремого закону.

Ключовим моментом також стало прийняття 17 жовтня 1992 року так званої Малої Конституції – Конституційного закону про взаємовідносини в стосунках між законодавчою і виконавчою владою Республіки Польщі та про територіальне самоврядування, яким було засновано систему публічної влади на основі принципу розподілу влад. Окремий напрям демократизації знайшов своє відображення у відновленні повноцінного інституту місцевого самоврядування – з цією метою 8 березня 1990 року було прийнято спеціальний Закон «Про територіальне самоврядування».

У підрозділі 2.2. «Оксамитова революція» і становлення демократії в Чехії і Словаччині» проведено аналіз правових механізмів відновлення та розвитку демократії в умовах федеративної держави – Чехословаччини.

Автор вказує, що демократична революція була розпочата під впливом подій 17 листопада 1989 р., коли спеціальні підрозділи Міністерства внутрішніх справ і Державної служби безпеки з непропорційним застосуванням сили розігнали санкціонований мітинг у м. Прага. Завчасно спланована силова акція поліції отримала зворотний від розрахованого результат – всі опозиційні політичні і громадські сили мобілізувалися в протидії тоталітарному режиму. Політичні перемовини за декілька тижнів отримали втілення у низці конституційних законів та інших заходів, які закріпили зміст «оксамитової революції».

Серія законодавчих актів у напрямі конституювання демократії відзначалася послідовністю і системністю. На конституційному рівні уже 27 листопада 1989 р. було схвалено зміни до діючої Конституції ЧССР щодо скасування статті 4 Конституції ЧССР про керівну роль КПЧ, 19 грудня 1989 р. – щодо способу і строків обрання глави держави і 28 грудня 1989 р. – закон «Про обрання нових депутатів законодавчих органів». Конституційним законом від 23 січня 1990 р. «Про відкликання депутатів представницьких органів і про обрання нових депутатів» федеральний парламент створив механізм оптації нових депутатів з числа опозиційних партій і його було негайно задіяно.

Ще до проведення вільних виборів було цілком оновлено федеральний парламент, інститут президента, законодавчі органи республік і місцеві органи влади – національні комітети. У перші шість місяців демократичних перетворень федеральний парламент врегулював окремими законами питання політичних партій і рухів, виборчої системи, об'єднань громадян, права на зібрання, права на звернення, вільної преси, права власності. Перший етап відновлення демократичної конституційної системи завершився проведенням перших вільних виборів до федерального парламенту й законодавчих органів (національних рад) республік 8-9 червня 1990 р.

У 1991–1992 рр. перші кроки в напрямі судово-правової реформи поєднувалися з цілеспрямованим процесом «очищення» публічної влади, у зв'язку з чим було схвалено закон «Про встановлення деяких передумов для заміщення окремих посад у державних органах і організаціях Чеської і Словацької Федеративної Республіки, Чеської Республіки і Словацької Республіки» (так званий «люстраційний закон»).

У підрозділі 2.3. «Формування демократії в Угорщині» висвітлено зміст і напрями першого етапу демократичних перетворень, які здійснювалися у даній державі шляхом застосування правових інструментів. Політичні перемовини в рамках «національного круглого столу» мали результатом низку конституційних законів, ключовим серед яких став закон про внесення змін і доповнень до Основного закону 1949 року, схвалений у жовтні 1989 року. Цим законом було засновано інститут Президента, інститут омбудсмена, Державну рахункову палату, істотно оновлено конституційні норми про основні права і обов'язки людини. Як і в інших державах регіону, організаційно процес відновлення демократії був втілений у перших вільних виборах навесні 1990 р. З цією метою було істотно змінено виборчу систему – ще в жовтні 1989 р. було схвалено закон «Про вибори членів парламенту», яким передбачено змішану виборчу систему. Наступним кроком стала реформа Конституції у червні 1990 р., найбільш вагомим результатом якої стало заснування інституту конституційного правосуддя – Конституційного Суду.

У розділі 3 «Правові засоби здійснення інститутів демократії у державах Центральної Європи», який складається з п'яти підрозділів, досліджено нормативні та організаційні основи функціонування демократії в регіоні.

У підрозділі 3.1 «Нормативні засоби закріплення прав і свобод людини» подано аналіз міжнародних, наднаціональних (європейських) і конституційних засобів закріплення й захисту основних прав і свобод, співвідношення та взаємодії між ними. З числа наднаціональних основним документом у сфері захисту прав людини, який визначає правопорядок держав Центральної Європи, виступає Європейська конвенція з захисту прав і основоположних свобод людини 1950 р. Дисертант доводить, що міжнародний і наднаціональний рівні закріплення основних прав і свобод людини в державах Центральної Європи взаємодіють з їх закріпленням на рівні національних конституцій (у Чеській Республіці – на рівні Хартії основних прав і свобод). Подано аналіз

конституційного закріплення основних прав і свобод людини, виокремлено специфіку правових засобів захисту соціальних та економічних прав, а також рівень конституційних гарантій основних прав і свобод в Угорщині.

У підрозділі 3.2. «Незалежні суди. Європейський Суд з прав людини» автор доводить, що незалежне правосуддя є гарантом верховенства права і дієвої демократії, аналізує основні засоби забезпечення незалежності судової влади і суддів як її носіїв. Серед таких засобів визначаються, зокрема: право недоторканості суддів, особливий порядок їх призначення і звільнення, заснування окремого конституційного органу, відповідального за незалежність судової влади (судової ради), особливий порядок зміни структури судової влади, особливий порядок її фінансування тощо.

У підрозділі також досліджено, що Європейський Суд з прав людини, його рішення і практика є одним із найбільш ефективних механізмів захисту прав людини в Європі, а, крім того, правові позиції Суду встановлюють стандарти для прав людини в системі дієвої демократії. У роботі аналізуються «умови прийнятності» скарги в Суді і, зокрема, розуміння Судом умови «вичерпності всіх внутрішніх засобів правового захисту», а також методологію оцінки ним державного втручання (урахування критеріїв «законності», «необхідності у демократичному суспільстві» та «правомірної цілі»).

Автором здійснено аналіз постанов Європейського суду з прав людини щодо держав Центральної Європи, у результаті чого зроблено висновок, що предмет (статті Конвенції) постанов Європейського Суду, з приводу яких встановлені порушення прав людини і основоположних свобод, передовсім, показують відсутність у державах регіону тих фундаментальних порушень прав людини, які характерні, наприклад, для Росії чи інших держав неконсолідованої демократії.

У підрозділі 3.3. «Сегментація публічної влади» досліджується механізм стримувань і противаг у державах Центральної Європи. Автор доводить, що у регіоні переважає модель, за якої сильний уряд, який опирається на парламентську більшість (парламентсько-урядова система), зустрічає засоби противаги у формі президента (його право розпуску парламенту) і особливо – у формі ефективного конституційного правосуддя.

Своєрідною є модель сегментації публічної влади в Угорщині на основі Конституції 2011 р., яка відзначається відсутністю достатніх засобів противаги парламентсько-урядовій системі, сильним позиціям уряду як з боку президента, так і з боку Конституційного суду.

Підрозділ 3.4. «Децентралізація публічної влади» містить аналіз реформи, спрямованої на перенесення частини владних повноважень від держави до органів місцевого самоврядування.

Децентралізація стала однією з ключових ідей поглиблення демократії в усіх державах Центральної Європи на другому етапі конституційного реформування. У цій реформі вони відштовхувалися від стандартів Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 р., а також від вимог Європейського Союзу. Автор на прикладі держав регіону вказує, що успіх такої реформи

залежить від таких чинників: 1) кваліфікована підготовка Концепції реформи публічного управління та якісного законодавчого забезпечення її проведення; 2) надання їй пріоритетності в діяльності уряду; 3) отримання реформою громадської підтримки, причому як на рівні громадян, так і на рівні державних службовців; 4) у змісті концепції реформи має бути відображено консенсус у розумінні основних її напрямів між урядовою коаліцією партій та політичною опозицією.

У дисертації аналізується законодавча база місцевого самоврядування, у тому числі інституційна будова місцевого самоврядування на рівні муніципалітету і на рівні регіонів, окреслюється роль представницьких органів влади. Також приділено увагу достатності конституційних гарантій місцевого самоврядування.

У підрозділі 3.5. «Політичні партії у демократичному суспільстві» аналізується правова модель стосунків політичних партій і рухів у демократичному суспільстві, з одного боку, і держави, з іншого боку. Автор зазначає, що демократичні механізми в усіх державах Центральної Європи значною мірою здійснюються через політичні партії. Тому відповідні суспільні відносини є предметом уваги законодавця у таких напрямках як проведення відокремлення політичних партій від держави, від публічної влади, встановлення вимог до їхнього внутрішнього устрою та способів прийняття рішень, встановлення вимог до прозорості фінансової діяльності.

Зокрема, відзначено, що в Польській Республіці на рівні Конституції забороняється «існування політичних і інших організацій, які в своїх програмах звертаються до тоталітарних методів і прийомів діяльності нацизму, фашизму і комунізму...» (стаття 13). У Чеській Республіці спеціальний закон «Про політичні партії і політичні рухи» в § 4 встановлює, що не можуть бути створені й провадити діяльність політичні партії і рухи: «а) які порушують конституцію і закони чи їх ціллю є ліквідація демократичного ладу держави; б) які не мають демократичної структури або не мають демократично обраних органів; с) які спрямовані на захоплення і утримання влади, що забороняє іншим партіям і рухам прагнути влади конституційним шляхом або які спрямовані на придушення рівноправності громадян; d) якщо їх програма або діяльність загрожують моралі, громадському порядку чи правам і свободам громадян».

У **«Висновках»** на основі цілісного наукового аналізу проблеми подано загальні підсумки дослідження.

Дана робота вирішує важливе й актуальне наукове і практичне завдання, суть якого полягає у дослідженні правових засобів здійснення демократії у державах Центральної Європи, обґрунтуванні можливості врахування даного досвіду для вдосконалення основних демократичних інститутів в Україні.

У результаті проведеного комплексного наукового дослідження з врахуванням сучасного розвитку вітчизняного та зарубіжного правознавства, застосування методологічних підходів до

аналізу теми та проєкцією залучення здобутих результатів для ефективного їх використання в Україні автор дійшов таких положень, висновків і рекомендацій.

1. Державний режим слід розуміти як поняття, що відображає ступінь участі державно-організованого суспільства в створенні й здійсненні публічної влади та в процесі ствердження його фундаментальних цінностей. В свою чергу, демократія – такий аспект розуміння держави, заснованої на принципі верховенства права, який передбачає, принаймні, безпосередню дію прав людини, суверенітет народу, що здійснюється через консенсуальні механізми, та незалежне правосуддя.

У складових поняття державного режиму проявляється емпіричне підтвердження ступеня участі суспільства в створенні і здійсненні публічної влади, зокрема, йдеться про: а) роль і значимість прав людини для державно-організованого суспільства; б) ступінь народовладдя (участі народу в здійсненні публічної влади на загальнодержавному рівні та територіальній громаді – на місцевому рівні; в) ступінь правового забезпечення плюралізму (урізноманітнення) або навпаки – уніфікації ідеологічної, економічної та політичної систем суспільства; г) ступінь незалежності правосуддя.

2. Вплив глобалізації на демократію проявляється у такому: а) параметри демократії вийшли на міжнародно-правове закріплення після Другої світової війни, коли саме її сутнісні ознаки стали ключовими принципами й нормами інституційної системи ООН та універсальних документів з прав людини; б) глобалізація надала демократії глобальні інституційні засоби захисту (Європейський Суд з прав людини); в) зміст демократії у зв'язку з її міжнародно-правовим закріпленням та створенням глобальних інституційних механізмів поступово, шляхом систематизації та через судову практику стандартизується до більш-менш чітких базових ознак; г) глобалізація привнесла новітні технології до механізмів демократії, надавши громадянину додаткові можливості для участі в колективному прийнятті рішень та в процесі контролю за публічною владою, зобов'язавши останню зробити діяльність прозорою (e-democracy), а також зробити послуги, які надаються – зручними для громадян (e-government); г) нарешті, наприкінці 1990-років сама демократія стає глобальним феноменом, бо вперше за всю історію людства більшість національних суверенних держав повністю чи значною мірою впровадили в себе механізми демократії.

3. У Польській Республіці процес відновлення демократичних інститутів відбувався через конституційну реформу, в основі якої виступали закони про внесення змін до Конституції 1989 – 1990 років. Першочергове проведення конституційної реформи знайшло відображення у створенні механізму стримувань і противаг, розвитку інституту конституційного правосуддя та системи незалежних судів, на основі яких почала розвиватися демократична політична система.

Особливостями польського конституційного досвіду цього періоду стало: а) врегулювання конституційних відносин на тимчасових засадах – так звана Мала Конституція 1992 р., яка запровадила розподіл публічної влади на національному рівні; б) схвалення Конституційного закону про порядок підготовки та прийняття Конституції Польської Республіки від 23 квітня 1992 р., який врегулював відповідний сегмент суспільних відносин, спрямувавши підготовку Конституції у впорядковане русло, поєднавши в ньому демократичні засади політичного процесу й професійний компонент. Інституційне завершення перший етап відновлення демократичних інститутів отримав у 1997 р. зі схваленням нової Конституції.

4. Аналіз початкового етапу становлення інститутів демократії в Чехії і Словаччині дозволяє прийти до таких висновків. По-перше, процес відновлення демократичних інститутів у ході демократичної революції й безпосередньо після неї здійснювався в умовах федеративної держави й паралельно з її намаганнями щодо удосконалення відносин між центром і суб'єктами федерації. Якщо процес удосконалення федерації завершився невдало (чехословацька федерація припинила існування 31 грудня 1992 р.), то реформи в напрямі утвердження демократії були результативними.

По-друге, правовим змістом демократичної революції в Чехословаччині виступало відновлення народного суверенітету, інституціоналізація прав і свобод людини та політичного плюралізму. Протягом двох років було відновлено повноцінну демократичну політичну систему і основними правовими засобами, які використовувалися при цьому, виступали конституційна реформа (внесення змін до конституції) та схвалення відповідних законодавчих актів. По-третє, напрями демократичних перетворень в Чехословаччині відображали, насамперед, механізм захисту прав людини та інституційну систему публічної влади, що становили демократичний конституційний порядок. І Чеська Республіка, і Словацька Республіка прийняли власні конституції у 1992 р., проте, водночас, реформи не отримали завершення за жодним із напрямів і були продовжені вже в рамках двох незалежних держав після 1 січня 1993 р.

5. В Угорщині на першому етапі реформ відновлення демократичних інститутів відбувалося еволюційно й ключовими правовими засобами в цьому процесі виступали конституційні зміни 1989-1990 років. Впродовж перших років в Угорщині законами було закладені законодавчі умови проведення вільних виборів, для функціонування плюралістичної демократичної політичної системи. При цьому, процес реформування не набув логічного завершення, що знайшло відображення в тому, що до 2011 р. Угорщина залишалася однією з держав регіону, в якій так і не було схвалено нової Конституції.

6. Незважаючи на розвинуту нормативну систему основних прав і свобод людини на міжнародному та наднаціональному рівні, рівень національної Конституції залишається ключовим

правовим засобом їх інституціоналізації. Демократичний лад держав Центральної Європи опирається передовсім на інститути, передбачені національними конституціями.

Конституційний каталог прав і свобод людини в Польщі, Чехії і Словаччині, відштовхуючись від ідеї Європейської конвенції з захисту прав людини і основоположних свобод, виокремлює специфіку соціальних та економічних прав людини, обмежуючи їх захист засобами, зосередженими в законі. Виклад основних прав і свобод в Основному законі Угорщини 2011 р. відзначається низкою особливостей, зокрема: а) істотно нижчий рівень нормативних гарантій для прав і свобод, ширше використання бланкетних норм; б) формулювання низки прав і свобод, які виступають «нетрадиційними» для європейського досвіду.

7. Набір засобів забезпечення незалежності судів у державах Центральної Європи є різноманітним і включає, принаймні, такі правові засоби: а) недоторканість суддів, обсяг якої за загальним правилом передбачає неможливість їх притягнення до кримінальної відповідальності без дозволу парламенту або іншого спеціального органу, окрім ситуації, коли суддю застали на місці вчинення злочину; б) заснування в усіх державах Центральної Європи конституційного спеціального органу захисту незалежності суду; в) спеціальний порядок призначення і звільнення суддів, який передбачає аполітичність процедури; г) спеціальний порядок створення і ліквідації судів, який зазвичай передбачає прийняття рішення у формі закону та виключає довільність у цьому питанні; ґ) спеціальний порядок фінансування судової влади загалом і встановлення винагороди для суддів, зокрема.

8. Європейський Суд з прав людини є одним із ключових органів захисту прав і свобод людини, передбачених Конвенцією з захисту прав і основоположних свобод людини, а його практика є механізмом консолідації демократії в державах Центральної Європи.

По-перше, активність подачі скарг та їх предмет кореспондується з проблемами в національних правопорядках чи з їх якісними параметрами загалом. По-друге, предмет (статті Конвенції) постанов Європейського Суду, щодо яких встановлені порушення прав людини і основоположних свобод, передовсім, показують відсутність у державах Центральної Європи тих фундаментальних порушень прав людини, які характерні, наприклад, для Росії чи інших держав неконсолідованої демократії. Практично відсутні або є поодинокими встановлені Судом порушення статті 2 (право на життя) та статті 3 (право на захист від катування) Конвенції, що свідчить про високий рівень захисту людини від неправомірних посягань та виконання державами позитивних зобов'язань у цій сфері. По-третє, переважна більшість порушень, встановлених постановами Європейського Суду з прав людини у справах проти держав Центральної Європи стосуються статті 6 Конвенції (право на справедливий судовий розгляд і розгляд справ у розумний термін).

9. Сегментація публічної влади (горизонтальний поділ влад) характеризується функціонуванням «механізму стримувань і противаг» в усіх державах Центральної Європи, однак моделі й використовувані засоби цього механізму є різними. У Чеській Республіці і в Словацькій Республіці він функціонує навколо моделі парламентської республіки, модифікованої в останні десятиліття інститутом прямих виборів президента, причому в Словацькій Республіці він став результатом конституційного корегування після періоду його деформацій в 1994 – 1998 роках. У Польській Республіці «механізм стримувань і противаг» спирається на конституційну модель класичної «змішаної республіки».

Лише в Угорщині сегментація публічної влади на основі Конституції 2011 р. проведена значною мірою всупереч європейським традиціям, що відбивається на стабільності демократичних інститутів.

10. Децентралізація виступає ключовою ідеєю реформування публічної влади в державах Центральної Європи на другому етапі удосконалення основних демократичних інститутів. Дана реформа в напрямі децентралізації здійснювалася в усіх державах регіону на двох рівнях: на рівні змін до конституції та на рівні законодавчого регулювання. Якість конституційного регулювання місцевого самоврядування є різним у державах Центральної Європи, зважаючи на два аспекти: обсяг такого регулювання і достатність нормативних гарантій цього рівня.

Як свідчить досвід держав Центральної Європи, ціль реформи в напрямі децентралізації визначається як перенесення низки владних повноважень від державної влади до органів самоврядування місцевого й регіонального рівнів. Йдеться про побудову сильної моделі місцевого самоврядування, яка характеризується, принаймні, такими ознаками: а) достатні владні повноваження, які оптимально дозволяють забезпечити розвиток територіальної громади й спільні інтереси територіальних громад на рівні регіону; б) достатні фінансові механізми, які створюють спроможність громади та мотиваційне поле для її розвитку; в) інституційна завершеність системи органів місцевого самоврядування, в основі якої – обрані виборцями органи; г) забезпечення ефективним державним контролем, який здійснюється уповноваженими урядом структурами.

11. Демократичні механізми в державах Центральної Європи значною мірою здійснюються через політичні партії. Реформування цього інституту демократії передбачало створення законодавства, яке встановлювало щодо партій наступні вимоги: а) відкрити демократичну структуру, демократичні способи прийняття рішень; б) державне фінансування та забезпечення прозорості фінансової діяльності; в) заборону для політичних партій, цілі або методи діяльності яких не узгоджуються з принципами демократичної держави, заснованої на верховенстві права; г) виключно судовий порядок припинення політичної партії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті у фахових виданнях:

1. *Попович Т. П.* Вільні вибори як ключовий правовий засіб відновлення демократії у державах Центральної Європи (досвід Польщі, Угорщини та України) / Т. П. Попович // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». – 2011. – Вип.6. – С. 72–76.
2. *Попович Т. П.* Генезис демократичної держави: основні етапи / Т. П. Попович, Я. О. Бариська // Публічне право. – 2013. – № 1 (9). – С. 270–276.
3. *Попович Т. П.* Європейські стандарти демократії: теоретико-правові аспекти / Т. П. Попович // Публічне право. – 2013. – № 2 (10). – С. 350–354.
4. *Попович Т. П.* Тоталітарний державний режим: теоретико-правові аспекти / Т. П. Попович, В. В. Лемак // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». – 2013. – Вип. 23. – С. 57–59.
5. *Попович Т. П.* Державний режим як теоретико-правова категорія (поняття, критерії для видової класифікації) / Т. П. Попович, В. В. Лемак // Публічне право. – 2014. – № 4 (16). – С. 177–182.

Матеріали і тези конференцій:

1. *Попович Т. П.* Законодавчі основи становлення демократичних інститутів в Україні (1990-1991 р. р.) / Т. П. Попович // Актуальні проблеми правової реформи в Україні: європейський та вітчизняний досвід: матеріали науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу юрид. ф-ту УжНУ (м. Ужгород, травень 2009 р.). – Ужгород, 2009. – С. 17-20.
2. *Попович Т. П.* Дефекти виборчого законодавства України у ході дострокових парламентських виборів 2007 р. / Т. П. Попович, В. В. Лемак // Наукові праці професорсько-викладацького складу юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ» : матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету, присвяченої до дня юриста 8 жовтня 2009 року (м. Ужгород, 8 жовтня 2009 р.). – Ужгород, 2009. – С. 20-24.
3. *Попович Т. П.* Критерії демократичного процесу в концепції Р. Даля / Т. П. Попович // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 21-22 травня 2010 р.). – Одеса, 2010. – С.150-154.
4. *Попович Т. П.* Міжнародно-правові стандарти демократії: теоретико-правовий аспект / Т. П. Попович // Державно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини: міжнародні стандарти публічного управління та український досвід : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 20-21 грудня 2013 р.). – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2012. – С.87-90.

5. *Попович Т. П.* Європейська конвенція з прав людини – втілення інститутів демократії / Т. Попович // Травневий з'їзд молодих правознавців: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених (м. Ужгород, 16–18 травня 2014 р.). – Ужгород : УжНУ, 2014. – С. 154-157.

6. *Попович Т. П.* Новий зміст поняття «демократії» в умовах глобалізації / *Т. П. Попович* // Травневий конгрес правознавців: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 15–17 травня 2015 р.). – Ужгород : УжНУ, 2015. – С. 185-187.

АНОТАЦІЯ

Попович Т. П. Правові засоби здійснення демократії у державах Центральної Європи: теоретичні та практичні аспекти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2015.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню правових засобів здійснення демократії у державах Центральної Європи, їх теоретичних та практичних аспектів. Вона є дослідженням, в якому на монографічному рівні встановлено зміст понять «державного режиму» та «демократії» як теоретико-правових категорій.

На основі законодавчої бази країн Центральної Європи, міжнародних актів, практики Європейського Суду з прав людини, праць вітчизняних і зарубіжних учених із зазначеної проблеми, здійснено порівняльно-правовий аналіз правових засобів здійснення демократії у державах Центральної Європи, у тому числі з'ясування послідовності цього процесу, розкриття основних правових механізмів відновлення демократії у ході демократичних революцій у перші роки після них (кінець 1980 – 1990-і роки), а також у ході підготовки до вступу до Європейського Союзу. Досліджено правові засоби здійснення основних інститутів демократії у державах Центральної Європи, в тому числі сегментацію публічної влади, засоби забезпечення незалежності судової влади, децентралізацію публічної влади.

У дисертації обґрунтовано роль Європейського Суду з прав людини як одного із ключових органів захисту прав і свобод людини, практика якого є безпосереднім механізмом консолідації демократії у державах Центральної Європи. З'ясовано вплив інститутів Європейського Союзу на підвищення дієвості демократичних інститутів держав Центральної Європи в умовах їх підготовки до вступу в ЄС та взаємодію з ними після набуття членства.

На основі результатів комплексного дослідження з'ясовано специфіку інститутів демократії у межах окремих національних правопорядків, а також обґрунтовано основні тенденції розвитку правових засобів здійснення демократії у державах Центральної Європи.

Ключові слова: державний режим, демократія, правові засоби, незалежність правосуддя, сегментація влади, децентралізація влади, Центральна Європа.

АННОТАЦІЯ

Попович Т. П. Правовые средства осуществления демократии в государствах Центральной Европы: теоретические и практические аспекты. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2015.

Диссертация посвящена комплексному исследованию правовых средств осуществления демократии в государствах Центральной Европы, их теоретических и практических аспектов. Она является исследованием, в котором на монографическом уровне установлено содержание понятий «государственного режима» и «демократии» как теоретико-правовых категорий.

На основании законодательной базы стран Центральной Европы, международных актов, практики Европейского Суда по правам человека, работ отечественных и зарубежных ученых по данной проблеме, осуществлен сравнительно-правовой анализ правовых средств осуществления демократии в государствах Центральной Европы, в том числе выяснение последовательности этого процесса, раскрытие основных механизмов восстановления демократии в ходе демократических революций и в первые годы после них (конец 1980 - 1990-е годы), а также в ходе подготовки к вступлению в Европейский Союз. Исследованы правовые средства осуществления основных институтов демократии в государствах Центральной Европы, в том числе сегментации публичной власти, средства обеспечения независимости судебной власти, децентрализации публичной власти.

В диссертации обоснована роль Европейского Суда по правам человека как одного из ключевых органов защиты прав и свобод человека, практика которого является непосредственным механизмом консолидации демократии в государствах Центральной Европы. Выяснено влияние институтов Европейского Союза на повышение действенности демократических институтов государств Центральной Европы в условиях их подготовки к вступлению в ЕС и взаимодействие с ними после получения членства.

На основании результатов комплексного исследования выяснено специфику институтов демократии в рамках отдельных национальных правопорядков, а также обоснованы основные тенденции развития правовых средств осуществления демократии в государствах Центральной Европы.

Ключевые слова: государственный режим, демократия, правовые средства, независимость правосудия, сегментация власти, децентрализация власти, Центральная Европа.

ANNOTATION

Popovych T.P. Legal means for democracy realization in the states of Central Europe: theoretical and practical aspects. - On rights of a manuscript.

The thesis for the degree of Candidate of legal sciences on specialty 12.00.01 – Theory and History of the State and Law; History of Political and Legal Studies. – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2015.

The thesis is devoted to a complex research of legal means for democracy realization in the states of Central Europe, their theoretical and practical aspects.

It is a study, in which on the monographic level the content of the notions "public regime" and "democracy" as theoretical and legal categories is ascertained.

On the basis of legislations base of Central European states, International acts, practice of the European Court of Human Rights, scientific works of domestic and foreign scholars on the mentioned issue, the comparative legal analysis of the legal means for democracy realization in the countries of Central Europe is made as well as clarification of the sequence of this process, the disclosure of major legal mechanisms for the restoration of democracy during the democratic revolutions and the during early years after (late 1980s – early 1990s) and in the course of preparation for joining the European Union.

The legal means for the basic institutions of democracy realization in the states of Central Europe are investigated, segmentation of public authority, means for ensuring the independence of the judiciary, provision, decentralization of public power in particular.

The thesis substantiates the role of the European Court of Human Rights as one of the key institutions for protection of human rights and freedoms, the practice of which is a direct mechanism for the consolidation of democracy in the countries of Central Europe.

The influence of the EU institutions on enhancement of efficiency of democratic institutions in Central European states in terms of their preparations for EU membership and interaction with them after accession are clarified.

On the basis of the comprehensive study, the specificity of democratic institutions within certain national legal orders is specified as well as the main trends of legal means for democracy realization in the countries of Central Europe are substantiated.

Key words: state regime, democracy, legal means, independence of justice, segmentation of power, decentralization of power, Central Europe.

Підписано до друку 23.10.2015 р. Формат 60x90/16

Обсяг 0,9 авт. арк.

Тираж 100 прим. Папір офсетний.

Друк: ФОП Кундельська В.О.

79000, Львів, вул. Студинського, 4.

Виписка з ЄДР серія АА № 543619 від 22.10. 2007 р.

Тел.: 096 270 62 87; 050 227 91 39.

e-mail: genaprint@mail.ru